

Prof. dr hab. Ryszard Stachowski

Uniwersytet Vizja w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Konrada Kazimierza Koźnika

„Przedchrześcijańskie korzenie polskiej myśli psychologicznej.

Rekonstrukcja historyczna indygenicznego stylu myślowego dawnych Słowian“

Kiedy w roku 2018 na naszym rynku wydawniczym ukazała się książka pod zagadkowo brzmiącym tytułem *Indygeniczna psychologia Słowian. Wprowadzenie do realnej nauki o duszy* autorstwa Andrzeja Pankalli i Konrada Koźnika, dwóch pracowników naukowych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zwracający uwagę w tytule ich książki wyraz „indygeniczna“, będący spolszczonym pochodzenia łacińskiego angielskim wyrazem „indigenous“, był wówczas mało któremu spośród polskich psychologów znany. Zaintrygowany tytułem czytelnik mógł w niej przeczytać, że psychologia indygeniczna „polega na opisie i zrozumieniu specyficznej dla określonego narodu/plemienia (w tym wypadku Słowian) percepcji zjawisk psychicznych człowieka“ (s. 15). Wszakże w polskim dyskursie akademickim taka refleksja w zasadzie nie istnieje, skutkiem czego zestawienie w tytule wspomnianej monografii dwóch wyrazów: psychologia i Słowianie było czymś niecodziennym. Trudno się temu dziwić, skoro, jak zauważają autorzy, wciąż jest to jeszcze „perspektywa niszowa, wymagająca poświęcenia jej zdecydowanie większej uwagi przez środowiska akademickie“ (s. 81). Dlatego, zapoczątkowując popularyzację tematyki indygenizacji, wspomniana monografia przecierała „szlak nurtu indygenicznego w rodzimej psychologii“ (s. 14-15).

Rok później w ogłoszonym w *Czasopiśmie Psychologicznym* artykule „Psychologia indygeniczna a słowiańska tożsamość polskiej psychologii akademickiej – znaczenie wiedzy lokalnej“ ci sami autorzy przypominali, że nurt psychologii indygenicznej nadal jest słabo rozpoznany, szczególnie w Polsce (s. 138), a przegląd polskiej literatury psychologicznej skłonił ich do sformułowania wniosku, iż świadomość korzeni słowiańskich oraz potrzeba czerpania z nich jest wśród psychologów polskich nikła (s. 139).

Pierwszą odpowiedzią na ten swego rodzaju apel o zmianę takiego stanu rzeczy była ubiegłoroczna rozprawa doktorska mgr. Jana Kornaja na temat indygenizacji kategorii borderline w polskiej psychopatologii w latach 1918–1989 w ujęciu psychologii historycznej Kurta Danziger.

Nie jest ona wprawdzie dziełem przedstawiciela środowiska akademickiego, ponieważ jej autor, absolwent psychologii jest praktykującym psychoterapeutą, ale jest dziełem, które nie ustępuje wytworem umysłu akademickiego, będąc przede wszystkim urzeczywistnieniem potencjału aplikacyjnego psychologii indygeniczej.

Tymczasem procedowana obecnie rozprawa doktorska mgr. Konrada Koźnika, której promotorem, podobnie jak w poprzednim wypadku, jest profesor Andrzej Pankalla, to dzieło przedstawiciela polskiej psychologii akademickiej uprawianej w duchu psychologii głównego (zachodniego) nurtu i zarazem propagator tzw. drugiej psychologii, psychologii antyuniwersalistycznej, która, korzystając z dorobku tej pierwszej, może i powinna stawać się psychologią lokalną. Autor rozprawy doktorskiej jest w całym tego słowa znaczeniu pierwszym polskim historykiem psychologii, ponieważ jest on absolwentem zarówno psychologii, jak i historii. Są mu więc dobrze znane takie słabości współczesnej psychologii, jak jej ahistoryzm, silny prezentyzm (whigizm), brak zwrotu czy choćby uwzględniania przeszłości oraz akulturalizm. Z drugiej strony wszechstronność zainteresowań doktoranta pokrewnymi dziedzinami wiedzy umożliwiła mu spotkanie z nurtem indygenizacyjnym w psychologii, który wręcz przeciwnie preferuje historyzm, kulturalizm, relatywizm, subiektywizm, antyuniwersalizm i realizm wiedzy o zjawiskach i procesach wewnętrznych oraz subiektywnych doświadczeniach podmiotu.

Wynikiem takiej inspirującej refleksji doktoranta jest jego znaczący dorobek publikacyjny, którego wybrana część weszła w skład rozprawy doktorskiej. Tworzy ją osiem publikacji: dwie autorskie oraz pozostałe współautorskie (z jednym wyjątkiem) z Andrzejem Pankallą. Oprócz wspomnianej wcześniej wspólnej monografii są to artykuły w czasopiśmie polskich i zagranicznych oraz odpowiednio rozdziały w książkach. Wkład autorski Konrada Koźnika w powstanie poszczególnych publikacji wynosi od pięćdziesięciu do dziewięćdziesięciu procent, co jest, jak na współautora, wyrazistym dowodem jego potencjału twórczego. Jak wyjaśnia doktorant, kolejność publikacji włączonych do rozprawy doktorskiej nie wynikała z chronologii ogłoszenia ich drukiem, lecz z chronologii ich powstawania oraz logiki wywodu, co pozwala śledzić przebieg kolejnych etapów konstruowania przez niego teoretyczno-metodologicznej podstawy badań nad indygenicznym stylem myślowym dawnych Słowian. Kwestia autorstwa/współautorstwa wydaje mi się zresztą tutaj drugorzędna, skoro projekt historycznej rekonstrukcji słowiańskiej myśli psychologicznej zrodził się w wyniku połączenia wcześniejszych indywidualnych zainteresowań naukowych obecnego promotora i jego doktoranta: w pierwszym wypadku namysł nad psychologią mitu, psychologią krytyczną i psychologią indygeniczną, w drugim nad słowiańską religią, kulturą,

narracją historyczną i tożsamością etniczno-narodową, przy czym religia legła tutaj u podłoża rekonstrukcji słowiańskiej przednaukowej myśli psychologicznej.

Przedmiotem oceny tak powstałego projektu badawczego jest przednaukowa myśl psychologiczna przedchrześcijańskich Słowian przejawiająca się w ich systemie przekonań o zjawiskach psychicznych, które systematyzuje dusza, właściwy przedmiot i główna kategoria pojęciowa indygenicznej myśli psychologicznej. Zawarta w systemie przekonań dawnych Słowian myśl psychologiczna została następnie poddana autorskiej metodzie rekonstrukcji historycznej polegającej na odnajdywaniu śladów analogicznych wobec treści współczesnej myśli psychologicznej w źródłach i analizach historyczno-archeologicznych, religioznawczych i etnograficznych. Domyślam się, że doktorant skutecznie, choć niejawnie posłużył się tutaj stosowanym w metodologii nauk wnioskowaniem z analogii jako mechanizmem rekonstrukcji faktów. Z drugiej strony punktem wyjścia doktoranta mogła być abdukcja czyli wnioskowanie do najlepszego wyjaśnienia, na podstawie której przeprowadził rekonstrukcję słowiańskiej myśli psychologicznej.

Wróć na chwilę do psychologii głównego nurtu w polskiej psychologii. We wspomnianej poprzednio monografii *Indygeniczna psychologia Słowian* z 2018 roku znajduję podział dziejów uprawianej naukowo psychologii polskiej na trzy zasadnicze okresy ze względu na pochodzenie dominującej perspektywy: psychologię „pod zaborami“ i międzywojenną, psychologię PRL-owską oraz psychologię współczesną. Ostatni okres zapoczątkowało odrzucenie (osłabienie) perspektywy badawczo-teoretycznej kojarzonej z „ustrojem słusznie minionym“. Ale i „tym razem wzrok naukowców nie spoczął na rodzimym, lokalnym dorobku i potencjale, lecz skierowany został ku psychologii zachodniej, głównie amerykańskiej, powszechne kopiowanie której stało się udziałem również Polaków“ (s. 47). Pozwolę sobie doprecyzować to stwierdzenie, wskazując na jeden znany mi wyjątek. Na dwa lata przed reformą ustrojową w Polsce została wydana pośmiertnie książka tragicznie zmarłego siedemdziesięciodwuletniego profesora Stanisława Gerstmana *Podstawy psychologii konkretnej* (1987). Autor przedstawia w niej system najbardziej podstawowych pojęć słownika psychologii, skupiając uwagę na „bardzo bogatym i oryginalnym dorobku polskich psychologów“ (s. 12). Omówiona w książce koncepcja „jest kontynuacją i zarazem próbą rozwinięcia i uściślenia teorii i propozycji systematycznie tworzonych przez wielu reprezentantów współczesnej polskiej myśli psychologicznej“ (s. 12). Dalej Gerstmann opisuje dwa główne wzajemnie się wykluczające sposoby myślenia w zakresie psychologii człowieka („bardzo wyraźnie występujące w tzw. psychologii osobowości“): „spekulatywne i realistyczne, konkretne, nazywane także *naturalistycznymi*“ (s. 18). To pierwsze jest *ahistoryczne* i *asytuacyjne*, drugie opiera się na

diametralnie przeciwnych zasadach i to z tego punktu widzenia twórca psychologii konkretnej omawia w swojej książce, także prowokująco krytycznie, poglądy psychologów polskich. Jak widać, wzrok tego naukowca spoczął jednak na rodzimym, lokalnym dorobku i potencjale.

Rozprawa doktorska mgra Kośnika jest pierwszym w Polsce i zarazem w świecie systematycznym opracowaniem myśli psychologicznej przedchrześcijańskich Słowian. Z drugiej strony włącza się w dynamicznie rozwijającą się w innych częściach świata teoretyczno-badawczą refleksję nad miejscem psychologii indygenicznych w historycznie ukształtowanej psychologii głównego nurtu.

Najcenniejszym dla mnie przesłaniem naukowym rozprawy doktorskiej mgr. Kośnika jest renesans duszy w psychologii niezależnie jak pojmowanej, czy w sensie hillmanowkim, za którym doktorant optuje, czy jungowskim, czy jeszcze jakimś innym. W znaczeniu uogólniającym chodzi mi o renesans pierwszoosobowego patrzenia na rzeczywistość, o przywrócenie go do życia we współczesnej psychologii. Już kilkadziesiąt lat temu wskazywał na ten problem zmarły niedawno John Searle (1932–2025), amerykański analityczny filozof umysłu. W swojej książce *The Rediscovery of the Mind* z roku 1992 (polskie tłumaczenie *Umysł na nowo odkryty* w roku 1999) pisał: „Trudno przecenić fatalny wpływ, jaki niezdolność do zaakceptowania subiektywnego charakteru świadomości wywarła na prace badawcze w dziedzinie psychologii i filozofii w ostatnim półwieczu. Z powodów, które na pierwszy rzut oka nie są bynajmniej oczywiste. mizerne efekty większości praca badawczych w dziedzinie filozofii umysłu i jałowości akademickiej psychologii w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat, w całym okresie mojej intelektualnej aktywności, miały przede wszystkim swoje źródło w uporczywej niezdolności do rozpoznania i zaakceptowania faktu, że ontologia tego, co mentalne, jest w sposób nieredukowalny ontologią z punktu widzenia pierwszej osoby“ (s. 136)

Po rzeczowej pod względem zarówno merytorycznym, jak i formalnym analizie przedłożonej mi do oceny rozprawy doktorskiej mgr. Konrada Kazimierza Kośnika pt. „Przedchrześcijańskie korzenie polskiej myśli psychologicznej. Rekonstrukcja historyczna indygenicznego stylu myślowego dawnych Słowian“ stwierdzam, że spełnia ona określone w art. 187 pkt. 1 i 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* wymagania stawiane pracom doktorskim i może być przedmiotem dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

Ryszard Stachowski

Poznań, 8 kwietnia 2026 roku